

KICHIK MAKTAB YOSHI O‘QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISH METODIKASI

Zuxra Akramova¹

¹Jizzax davlat pedagogika universiteti sirtqi bo‘lim, “Maktabgacha va boshlang‘ich yo‘nalishlarida masofaviy ta‘lim” kafedrasida stajyor-o‘qituvchisi

Sarvinoz Gulmamatova²

² Jizzax davlat pedagogika universiteti sirtqi bo‘lim, “Boshlang‘ich ta‘lim” yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tafakkur va tafakkur shakllari haqida qisqacha ma’lumot berilgan hamda bir necha psixologlarning fikrlari bayon etilgan. Shuningdek, matematika darslarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining mantiqiy fikrlash qobiliyatlarini o‘stirishda mantiqiy masalalarni qo‘llash orqali bolalarning mantiqiy tafakkurini shakllantirishga doir 1-sinf matematika darsidan 1 soatlik dars ishlanma ham keltirilgan.

Kalit so‘zlar: Tafakkur, tafakkur shakllari, tushuncha, hukm, xulosa, tahlil qilish, umumlashtirish, taqqoslash, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, fikrlash, mantiqiy masala, sonli bog‘lanish.

Аннотация: В данной статье дается краткий обзор мышления и форм мышления, а также взгляды некоторых психологов. Существует также 1-часовой урок математики от математики 1 класса, чтобы помочь детям развить логическое мышление, используя логические задачи для развития своих навыков логического мышления в начальной школе.

Ключевые слова: Мышление, шкалы мышления, понятие, суждение, вывод, анализ, обобщение, сравнение, абстракция, уточнение, мышление, логическая задача, числовая связь.

Annotation: This article gives a brief overview of thinking and forms of thinking, as well as the views of several psychologists. There is also a 1-hour math lesson from Grade 1 Math to help children develop logical thinking by using logical problems to develop their logical thinking skills in elementary school.

Keywords: Contemplation, contemplation, concept, judgment, conclusion, analysis, generalization, comparison, abstraction, clarification, reasoning, logical problem, numerical connection.

O‘quvchilarning fikrlash qobiliyatini rivojlantirishga o‘rgatish jamiyat hayotida tub burilishlarni amalga oshiradi. Negaki mamlakatimizda yuksak e‘tiqodli, mustaqil fikrli, tashabbuskor, yuqori malakali mutaxassislarga katta ehtiyoj bor.

Ikki tipdagi o‘quvchining qobiliyatiga diqqatimizni jalb etamiz:

Arifmetikani oson o‘zlashtiruvchi o‘quvchilarning faolligi va fikrlashlarining egiluvchanligi, yangi masalaga yechish usulini topish zarur bo‘lgan muammo deb qarashlariga masala shartini analiz qilgan holda masalani yechishga shoshilmaslikda ravshanroq namoyon bo‘ladi. Masalaning ayrim tomonlarini yechishga kirishar ekan, masalaning to‘la shartini diqqat markazlarida tutadilar, ushbu amalni bajarish kerakmi, yoki kerak emasligini bir necha bor o‘z oldilariga qo‘yadilar. Doimo masalaning oxirgi savoli va masala shartidagi boshqa berilganlarni nazarda tutadilar.

Analizning eng qiyin turi o‘ziga xos, ya‘ni keyingi amallarga qaratilgan “Oldindan ko‘rish” tarzidagi hisoblash bo‘lib, buni o‘quvchilar boshlang‘ich sinflardayoq tushunib oladilar.

Arifmetikani o‘rganishda zaif qobiliyatga ega bo‘lgan o‘quvchilar bu holda odatda o‘quvchi o‘qituvchi qo‘ygan vazifadan chekinadi, uni o‘qitish bo‘yicha, shuningdek tarbiyaviy talablariga itoat etmaydi. Bu holni o‘qishning birinchi kunlaridayoq payqash mumkin.

Bunday bolalarni o‘quv jarayonida so‘nggi kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, ular o‘quv materialini sekinlik bilan o‘zlashtirish jihatidan farq qiladilar. Sinfning ko‘pchilik o‘quvchilari qo‘shish jarayonini bajarishda ancha takomillashgan birliklar guruhi bilan hisoblashishga o‘tganlar, bu bolalar esa elementar usul, ya‘ni bittalab sanash orqali hisoblashda davom etadilar. Yoki o‘quvchilarning ko‘pchilik qismi ismsiz hisoblashga o‘tganda, bu bolalar hisoblash jarayonida hali ham barmoqlaridan yoki tayoqchalardan foydalanadilar va hakoza.

O‘zlashtirishning bu susaygan holati fikrlash faoliyatining past darajasidan darak beradi. Dastavval yakunlash qobiliyatining bo‘shligi yorqin ta‘sir ko‘rsatadi. O‘quvchi

¹Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 1. January 2024

tayoqchadan foydalanib ko‘p marta, aytaylik 3 ni 4 ga qo‘shgan, hatto undan 3 qalamga 4 qalamni qo‘shsak necha qalam bo‘ladi? O‘qituvchi, u yoki “Bilmayman” deb javob beradi, yoki ularni qaytadan sanash uchun qalamlar tomon yugurib qoladi.

Hamma o‘quvchilarda o‘qishga ijobiy munosabatni, egiluvchan fikrlashning shakllanishini maqsad qilib qo‘yish lozim. Bu bilan ularning bunday shaxsiy xususiyatlaridagi farqni barobarlash mumkin. O‘quv va amaliy o‘quv hamda mahoratlarni shakllantirishda ham ana shunday vazifani qo‘yish kerak; hamma bolalarda bu xususiyat yanada yuqori darajagacha ko‘tarilishi kerak.

Individual – psixologik farqni kuchaytirish uchun uni chuqurlashtirish ustida gap bormoqda. Bu birinchi navbatda aqlning ma‘lum tarzda shakllanishi hamda ilmiy va badiiy ijodda yorqin namoyon bo‘lgan qobiliyatlari bilan bog‘liq shaxsiy tomonlariga taalluqli bo‘lishi kerak.

Bundan tashqari har bir o‘quvchida qandaydir kuchli tomoni bo‘lishi mumkin, u bilan ishlashda unga tayanish lozim. Yuqorida aytib o‘tilgan xususiyat egalari harakati psixologik nuqtai nazardan olib qaraladigan bo‘lsa, ularning tafakkuriga bog‘liq. Tafakkur qanday jarayon degan savol tug‘iladi.

Umumiy psixologiya darslarida tafakkurga turlicha ta’riflar berilgan. P.I.Ivanovning darsligida “Tafakkur insonning shunday aqliy faoliyatidir-ki, bu faoliyat voqelikni eng aniq, to‘liq, chuqur va umumlashtirib aks ettirishga, insonning yanada oqilona amaliy faoliyat bilan shug‘ullanishga imkon beradi” deb ta’riflaydi.

M.V.Galizo “Tafakkur voqelikning umumlashgan holda so‘z va o‘tmish tajriba vositalarida aks ettirilishi” ekanligini bayon qiladi.

A.V.Petrovskiy tahriri ostidagi darslikda tafakkurga ushbu shaklda ta’rif o‘z ifodasini topgan. Tafakkur ijtimoiy – nutq bilan chambarchas bog‘liq, muhim bir yangilik qoldirish, qidirish va ochishdan iborat psixologik protsessdir, boshqacha qilib aytganda tafakkur voqelikni analiz va sintez qilishda uni bevosita va umumlashtirib aks ettirish jarayoni.

O.K.Tixomirovning fikricha “Tafakkur bu – o‘z mahsuloti bilan voqelikni umumlashtirib bevosita aks ettirishni xarakterlaydigan umumlashtirish darajasiga va foydalanadigan vositalarga hamda o‘sha umumlashmalar yangiligiga bog‘liq ravishda turlarga ajratishdan iborat jarayon, bilish faoliyatidir”².

² Barkamol avlod orzusi- Toshkent.: 1999, 205- b.

E.G‘oziyev ko‘pchilik fikriga suyanan holda, tafakkurga quyidagi shartli ta‘rifni bergan. “Tafakkur atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bevosita umumlashgan holda aks ettiruvchi psixik jarayon ijtimoiy-sababiy bog‘lanishlarni anglashga yangilik ochishga va bashorat qilishga yo‘naltirilgan aqliy faoliyatdir”.

Normal insonni fikrsiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Har on, har daqiqada inson miyasi qandaydir fikrlar bilan band. Ularni tartibga solish, keragiga qaratish, ichki yoki tashqi nutq yordamida uni yechish - fikrlash jarayonidir³.

Tafakkur yoki fikrlashning quyidagi shakllari yoki mahsuli mavjud:

Tushuncha - tafakkurning shunday shakli yoki mahsuliki, u narsa va hodisalarning eng umumiy va xarakterli xususiyatlarni o‘zida aks ettiradi. Ular umumiy, juz‘iy, konkret yoki mavhum bo‘lishi mumkin.

Hukm - atrofda narsa, hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni aks ettiradi. Hukmlar bizning nutqimizda har kuni juda ko‘p ishlatiladi va ular tabiatan turli bog‘liqliklarni tasdiqlaydi, inkor qiladi, rost yoki yolg‘on bo‘ladi.

Xulosalar - mantiqiy tafakkurning yana bir shakli bo‘lib, ular fikrlar, hukmlar va tushunchalar o‘rtasidagi bog‘lanishlardan yangi fikrlarni keltirib chiqarishni nazarda tutadi.

Tahlil qilish, mavhumlashtirish, aniqlashtirish, taqqoslash, umumlashtirish kabi operatsiyalar fikrlash jarayonini tashkil etadi. Quyida ularning har biri ustida to‘xtalib o‘tamiz.

Tahlil qilish - bu muammoni fikran qismlarga ajratishdir.

Umumlashtirish - alohida qismlarni yoki elementlarni fikran bir butunga birlashtirib o‘rganishdir.

Ta‘lim bosqichlarining murakkablashib borishi bilan o‘quvchilarda tahlil qilish va umumlashtirish darajasining oshishi kuzatiladi. Tahlil qilish sekin-asta ko‘rgazmali-amaliylikdan ko‘rgazmali va mantiqiy yakun tomon rivojlanadi.

Taqqoslash - o‘xshashliklar va tafovutlarni topish orqali bilish obyektlarini qiyoslash demakdir. Bu operatsiya boshqa barcha fikriy operatsiyalar asosida yotadi.

Mavhumlashtirish - bilish obyektining bir xususiyatini ajratib olib, boshqasini chiqarib tashlashdan iborat fikriy operatsiyadir. Bu xususiyatlar o‘rganilayotgan predmet va hodisalarning «ichiga» kirishga imkon beradi.

³ Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.

“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC INNOVATIVE RESEARCH”

Issue 1. January 2024

Boshlang‘ich sinflardan o‘quvchilarning mavhumlashtirish qobiliyati namoyon bo‘ladi. Ta‘lim jarayonida o‘qituvchi rahbarligida bu qobiliyat rivojlanadi, mavhumlashtirish shakli ham murakkablashadi – hissiy ko‘rgazmalilikdan fikr yuritishga o‘tiladi hamda tushunchaga aylanadi.

Aniqlashtirish - mavhumlashtirishga yaqin fikriy operatsiya, u umumiydan xususiyga o‘tish, natijada uning turli xususiyat va belgilarini topish orqali namoyon bo‘ladi.

Mavhumiylilik va aniqlashtirish birligi muammoni o‘rganish jarayonida o‘rnatiladi. Bu birlik o‘zaro munosabatga fiziologik asos - ikkinchi signal tizimiga ega. Bilimni chinakam egallashga mavhum tushunchalar va dalillar aniqlashtirilgandagina erishiladi.

Quyida 1-sinf matematika fanidan 1 soatlik dars namunasini keltiramiz.

Research Science and
Innovation House

1-bo‘lim

12-dars

Darsning maqsadi

- narsalarni tasniflash, u asosida piktogramma tuzish
- piktogrammaga natijani kiritish

Asosiy tushunchalar

- piktogramma

Didaktik materiallar

- rangli qalamlar, darslikda ilova qilinadigan rasmi kartochkalar to‘plami (har bir o‘quvchi uchun)

Standartlar

O‘BTD.M.01.O.MG.2 Piktogrammani berilgan ma’lumotlar asosida to‘ldiradi va natijani kiritadi

Piktogramma

KIRISH

5 daqiqa

KUN MASHQI

3 daqiqa

• **Kalendar:** O‘quvchilardan bugungi kun va oy so‘raladi.

• **Sanash:** Bir nechta o‘quvchi doska oldiga chiqariladi va ular navbat bilan 10 dan 15 gacha sanaydi.

• **Keling, bugun biz siz bilan “Sanashni davom ettir” o‘yinini o‘ynaymiz.**

• **Mashq:** O‘qituvchi rasmi kartochkalardan 2 ta olma va 4 ta nok olib, jami mevalar nechta bo‘lganini so‘raydi.

Rasmlar orasidan ikkita olma va to‘rtta nok oling. Jami mevalar soni nechta bo‘ldi?

O‘tgan mavzuni takrorlash 2 daqiqa

O‘tgan darsni takrorlash. Qanday rasmi jadvallar bilasiz? Rasmi jadval nima uchun foydali?

ASOSIY QISM 40 daqiqa

Misolni ko‘rsatish va mustaqil ish 5 daqiqa

Bugun biz siz bilan piktogrammalar tuzamiz va natijani piktogrammaga kiritamiz. Duskada tasvirlangan 3 xil sabzavot orasidan (karam, bodring va pomidor) o‘zingizga yoqqanini ayting. Endi esa sabzavotlar tasviridan foydalanib, doskadagi piktogrammani ustun shaklida to‘ldiring.

O‘qituvchi doskaga ustunli jadval chizib, sabzavotlarning rasmini chizadi. Sinfdagi o‘quvchilardan birma-bir kim qaysi sabzavotni yaxshi ko‘rishini so‘rab, har bir sabzavot ustunida berilgan ovozni sabzavot shaklida chizib chiqadi. Piktogramma to‘lgach, ustunda yozilgani va unda rasmlar chizilgani uchun ustunli piktogramma ekanligi tushuntiriladi.

Muhokama

15 daqiqa

1-QISM O‘quvchilar javoblari bilan o‘rtoqlashadilar

Kamida 3 nafar o‘quvchidan sinfga javoblarni topish jarayonini tushuntirishlarini so‘rang.

- Doskadagi chizmani nima deb atadingiz?
- Sabzavotlar jadvalga qanday joylashtirilgan?
- Rasmi jadval bilan piktogramma orasida qanday farq bor deb o‘ylaysiz?
- Sinfimizdagi nechta o‘quvchi karamni yaxshi ko‘rar ekan?
- Demak, o‘quvchilarning eng sevimli sabzavoti qaysi ekan?

Tushuntirish modeli

Men sabzavotlarni ajratganda, ularning umumiy

jihatlari qarang. Har birini turiga qarab avval qator yoki ustunga joylashtirishim mumkin. Men rasmlar piktogrammaga joylashtirilganida, ularni oson va tez

1-bo'lim
12-dars
Piktogramma

1 Shakllardan foydalanib, ustunli va qatorli piktogrammalarni to'ldiring:

2 Shakllar miqdorini aniqlang:

12

sanay oldim. Demak, piktogramma narsalarni turlarga
ajratib, miqdorini aniqlashga yordam beradi.

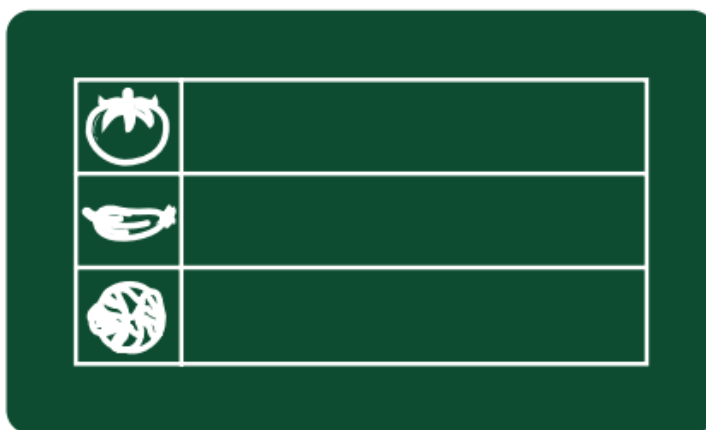
2-QISM Misol va yangi topshiriq

Muhokama mavzusi

•Piktogrammadan foydalanib, narsalarning miqdorini aniqlang.

Misolni o‘quvchilarning javoblari asosida tushuntiring.

Keling, endi yana bir topshiriqni bajaraylik. **Eng sevimli** sabzavotlarga oid
tuzilgan ustunli piktogramma asosida o‘zimiz qatorli piktogramma tuzamiz.

Amaliy topshiriq

15 daqiqa

• O‘quvchilarga topshiriqni yakka holda yoki partadoshi bilan bajarishlarini
ayting.

• 1 va 2-topshiriqlardagi ustunli va qatorli piktogrammadan foydalanib, gullar
miqdorini aniqlang.

O‘qituvchining kuzatishlari

O‘qituvchi o‘quvchilar topshiriqni bajarayotganlarida, jadvalda berilgan
narsalarning sonini aniqlab taqqoslashlariga e’tibor berishi kerak.

Darsga yakun yasash (butun sinf)

5 daqiqa

Darsga yakun yasash: “Bugun nimalarni o‘rgandik?”, “Piktogramma nima va qanday bo‘lar ekan?”, “Piktogramma nima uchun qulay?” kabi savollar beriladi.

Agar o‘quvchi topshiriqni yengillik bilan bajarayotgan bo‘lsa, o‘qituvchi 1-topshiriqdagi kabi shakllar yoki mevalar to‘plamini bersin va o‘quvchi uni ustunli va qatorli piktogrammaga joylasin.

Agar topshiriqning ko‘p qismi to‘g‘ri bajarilgan bo‘lsa, shu topshiriqni bajarishda davom etadi.

Agar topshiriqni bajarishga qiynalayotgan bo‘lsa, unda faqat ustunli piktogramma chizsin.

Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinki, yuqorida keltirilgan materiallar o‘zining qiziqarliligi, tuzilishi bilan bolalarga yaqindir. Boshqotirmalar, matematik mantiqiy masalalar o‘quvchilarni shunday sharoitga soladiki o‘quvchilar o‘ylashga, fikr yuritishga majbur bo‘ladilar. Dars jarayonida o‘quvchilarda hosil bo‘lgan ijobiy his – tuyg‘ular ularga aqliy qobiliyatlarni shakllantirishda asosiy shartlardan biri bo‘lib hisoblanadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining matematik tafakkurini shakllantirishga qaratilgan sistemali ravishda olib borilgan ishning ijobiy natija berishi mantiqiy tafakkurning shakllanishiga olib keladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Prezident Shavkat Mirziyoyev olimlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari rahbarlari va ishlab chiqarish sektori vakillari bilan uchrashuv. 31.01.2020 y.
2. Кларин М.В. Педагогическая технология в учебном процессе. – М.: “Знание”, 1989 г. С. 75.
3. Nishonova Z.T. Oliy maktab psixologiyasi. Toshkent, 2003y.
4. Rahmatova F. A., Akramova Z. B. BOSHLANG ‘ICH SINFI O ‘QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI SHAKLLANTIRISHNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2022. – T. 3. – №. 4. – С. 133-137.
5. Akramova Z. BOSHLANG‘ICH SINFI O‘QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2022. – T. 2. – №. 13. – С. 417-422.

**“CONFERENCE OF NATURAL AND APPLIED SCIENCES IN SCIENTIFIC
INNOVATIVE RESEARCH”**

Issue 1. January 2024

6. Akramova Z. Boshlang'ich sinf matematikasini o'qitishda “to'rt bo'yoq muammosi” ga oid masalalarning o'rni //Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar. – 2021. – T. 2. – №. 3.
7. Akramova Z. WAYS TO FORM STUDENTS'LOGICAL THINKING IN PRIMARY CLASS MATHEMATICS LESSONS //INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE. – 2022. – T. 1. – №. 9. – С. 6-9.
8. Akramova Z., Gulmamatova S. KICHIK MAKTAB YOSHI O ‘QUVCHISINING TAFAKKURI O ‘SISHINING PSIXOLOGIK ASOSLARI //Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 38-40.
9. Matematika 1 O'qituvchilar uchun qo'llanma. Toshkent-2022
10. Akramova Z. BOSHLANG 'ICH SINFI O 'QUVCHILARINING MANTIQUIY TAFAKKURLARINI DARS JARAYONIDA SHAKLLANTIRISH //Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan. – 2023. – T. 1. – №. 8. – С. 360-367.
11. Акрамова З. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining mantiqiy tafakkurlarini shakllantirishda mantiqiy topshiriqlarning o'rni / 3. Акрамова. – DOI 10.47689/STARS.university-pp29-32 // Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире. – 2023. – № 3. – С. 29-32.

**Research Science and
Innovation House**